

**RELACIONS ENTRE ALFONS EL BENIGNE
DE CATALUNYA-ARAGÓ I ALFONS IV
DE PORTUGAL**

JOSEFA MUTGÉ I VIVES

Institució Milà y Fontanals.
C.S.I.C. - Barcelona

Poc és el que es coneix de la relació que hi va haver entre Alfons III de Catalunya i IV d'Aragó, anomenat el Benigne (1327-1336), i Alfons IV de Portugal (1325-1357), homònim i contemporani seu, bé que aquest darrer va regnar molts més anys.

Examinant els registres de cancelleria corresponents al regnat d'Alfons el Benigne de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, especialment els de les sèries "Curiae", "Sigilli Secreti" i "Legationum", hem pogut obtenir algunes notícies de la relació que varen tenir aquests dos monarques homònims.

L'estudi de la correspondència entre els dos Alfons ens permet de classificar les relacions entre ambdós sobirans en quatre apartats: 1. relacions senzillament familiars; 2. sobre afers de caràcter polític; 3. per qüestions econòmiques derivades de pirateries o robatoris de mercaderies, produïdes entre els súbdits de l'un i l'altre regne; i, finalment, 4. sobre temes diversos.

1. RELACIONS FAMILIARS

Recordem primer el parentiu existent entre Alfons el Benigne de Catalunya-Aragó i Alfons IV de Portugal. Eren cosins germans, perquè Alfons IV de Portugal era fill del rei Dionís i de la infanta Isabel d'Aragó (1270-1332) (Santa Isabel, la Rainha Santa dels portuguesos), filla de Pere el Gran de Catalunya-Aragó i, per consegüent, germana de Jaume II d'Aragó i tia d'Alfons el Benigne¹. La reina Isabel envellí bastant, va morir l'any 1336, essent sexagenària², i fou contemporània del seu nebot Alfons el Benigne. Aquest parentiu es reflecteix a la correspondència. Entre els dos reis homònims hi ha sempre una relació afectuosa. Generalment, el Benigne s'adreça al rei de Portugal tractant-lo de germà³. Algunes vegades, però, el tracta de "sobrino"⁴.

1. És molt abundant la bibliografia sobre Santa Isabel de Portugal. A títol d'exemple citarem: Antonio Garcia Ribeiro de Vasconcelos, *D. Isabel de Aragão, Rainha de Portugal*, Porto, 1930; Manuel Ferrer Maluquer, *Santa Isabel, reina de Portugal*, Barcelona, 1944; Sebastião Antunes Rodrigues, *Rainha Santa. Cartas inéditas e outros documentos*, Coimbra, Editora Limitada, 1958; Rafael Olivar Bertrand, *Bodas reales de Aragón con Castilla, Na arra y Portugal*, Barcelona, 1949, pp. 39-48; Angel San Vicente, *Isabel de Aragón, reina de Portugal*, Zaragoza, 1971.

2. Angel San Vicente, *Isabel de Aragón, reina de Portugal*, p. 119.

3. "caro rey e coarmano que amamos mucho de corazón e pora quien querríamos tanta de honra e buena ventura como pora nos mismo" (ACA, C, reg. 432, fol. 76 v. 1328, maig, 30); "cormano nuestro muy caro" (ACA, C, reg. 522, fol. 194 r.-v. 1329, novembre, 5; reg. 526, fol. 283 r. 1332, octubre, 17); "salut como a rey que tenemos en lugar de hermano que amamos de corazón e de quien muyto fiamos e pora quien querríamos que diesse Dios tanta vida e salut con honra quanta pora nos mismo" (ACA, C, reg. 522, fol. 197 r.-v. 1329, novembre, 8). I com aquests podríem donar molts altres exemples.

4. "al muy noble y honrado don Alfonso, por la gracia de Dios rey de Portugal e del Algarve, muy caro sobrino nuestro..." (ACA, C, reg. 532, fols. 61 v.-62 r. 1329, març, 1). Hem de tenir present que en els anys que ens ocupen hi havia una certa confusió en l'ús de la paraula "sobrino", que designava també al cosí germà.

Aquesta cordial relació de parentiu entre totes dues famílies es posa de manifest en frases com aquestes, que el rei de Catalunya-Aragó adreça molt freqüentment a Alfons IV de Portugal: “guardando los buenos deudos que entre vos e nos son”⁵, o bé “attento sanguinis debito quo anectimur illustribus regi et regine Portugalie”⁶.

Alfons el Benigne no tan sols s'adreçava epistolàriament al seu cosí, Alfons IV de Portugal, sinó també a la reina Isabel, la seva tia, la qual tractava també amb gran respecte i afecte, emprant paraules com “muy alta tia nuestra...salut como Reyna que tenemos en conta de madre e pora quien queríamos tanta vida e salut como pora nos mismo”⁷.

De què es parla en aquestes cartes entre totes dues famílies? La majoria d'elles són intrascendents. En molts casos, Alfons el Benigne només s'interessa per l'estat de salut de la família reial portuguesa i, al mateix temps, dóna compte de la seva salut i de la dels seus. Així, per exemple, el 1r de març de 1329, el rei catalano-aragonès, des del Monestir de Santes Creus, escriu a Alfons IV de Portugal i li diu: “Rey hermano, fazemos vos saber que somos sano e en buen estado, loado Dios, e porque queríamos saber de vos, assimismo rogamos vos que, cada que azina ternedes, nos fagades saber salut e bueno estado vuestro”⁸. Moltes cartes del Benigne al rei de Portugal tenen aquest mateix tarannà⁹.

El rei de Catalunya-Aragó s'interessa molt especialment per la reina Isabel, tia seva i mare del rei portuguès. El 18 de setembre de 1330, li demana que, sempre que en tingui ocasió, l'informi de l'estat de salut de la família reial portuguesa¹⁰.

El progressiu deteriorament de la salut d'Alfons el Benigne que es produí, sobretot, en els darrers anys del seu regnat¹¹ es reflecteix en la seva correspondència amb el rei de Portugal. Així veiem que, el 4 de febrer de 1335, el rei catalano-aragonès deia al seu cosí que, si bé havia estat malalt, ja s'havia recuperat de la seva malaltia¹². Poc temps després, i tan sols set mesos

5. ACA, C, reg. 527, fols. 49 v.-50 r. (1333, març, 30).

6. ACA, C, reg. 527, fols. 50 r.-v. (1333, març, 30).

7. ACA, C, reg. 533, fol. 65 r. (1330, setembre, 18). Cf. també ACA, reg. 526, fols. 226 v.-227 r. (1332, juny, 19); reg. 530, fol. 180 r. (1335, juny, 8).

8. ACA, C, reg. 532, fol. 61 v.-62 r. (1329, març, 1).

9. Cf. ACA, reg. 536, fol. 100 r.-v. (1335, juliol, 4).

10. ACA, C, reg. 533, fol. 65 r. (1330, setembre, 18). Cf. també reg. 526, fols. 226 v.-227 r. (1332, juny, 19).

11. Alfons el Benigne fou sempre una persona dèbil i malaltissa, que patia d'hidropesia. Es deia que la seva salut havia anat empitjorant a conseqüència de la conquesta de Sardenya, per l'aire corromput que va haver de respirar a l'illa a causa del gran nombre de cadàvers que s'amuntegaven prop de les poblacions [Cf. J.E. Martínez Ferrando, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar* (2 vols., Barcelona, 1948), I, p. 132; Idem, *Els fills de Jaume II*, Barcelona, 1950, p. 99-100].

12. “en como nos avíamos estado enfermo de nuestra persona...vos fazemos saber que somos bien mejorado de la enfermedad e bien guarido e somos bien sano de nuestra persona e en buen estamieto, loado Dios” (ACA, C, reg. 530, fol. 146 r. 1335, febrer, 4).

abans que es produís la seva mort, el 8 de juny de 1335, el monarca català demanava a la seva tia, la futura Santa Isabel, que pregués per la seva salut¹³.

Aquesta vinculació matrimonial entre les famílies reials portuguesa i catalano-aragonesa, establerta amb el casament d'Isabel d'Aragó amb Dionís de Portugal, estigué a punt d'intensificar-se amb l'enllaç concertat entre Blanca, filla de Maria d'Aragó i néta de Jaume II, amb el fill d'Alfons IV de Portugal i hereter del tron¹⁴. Quan, amb motiu de la celebració del casament entre Alfons el Benigne d'Aragó i Elionor, germana d'Alfons XI de Castella, els monarques catalano-aragonès i castellà es trobaren, aquest darrer demostrà un especial interès en el casament de l'esmentada infanta Blanca amb Pere, primogènit del rei Alfons de Portugal¹⁵. Es concertà, doncs, aquest matrimoni i, a partir d'aquest moment, la infanta Blanca es traslladà a Portugal¹⁶. Segurament, la seva mare Maria d'Aragó acompanyava aquesta nena. Així ho demostra el fet que, el 5 de novembre de 1329, el Benigne demanés a Alfons IV de Portugal que volgués retenir al seu costat, a Lisboa, la infanta Maria, germana seva (del Benigne), ja que creia que en cap més lloc podia estar millor que amb ell i amb la reina Isabel¹⁷. I, en una altra ocasió, el 1331, el rei català agraià les atencions que el rei portuguès tenia respecte a la infanta Blanca¹⁸.

El 1r de març de 1335, el casament entre la infanta catalano-aragonesa i l'hereter de Portugal encara no s'havia dut a terme. En aquesta data,

13. “axí mismo, porque amándonos de corazón, havemos sperança en vuestras oraciones, vos rogamos que rogades a Dios por nuestra salud” (ACA, C, reg. 530, fol. 180 r. 1335, juny, 8).

14. D'aquest afer se'n va ocupar el mateix rei Alfons XI de Castella, ja que la infanta Blanca era filla pòstuma del seu germà l'infant Pere, que morí lluitant contra els sarraïns. Quan, el 1328, els reis de Castella i Portugal es trobaren a Fuente Aguinaldo per tractar de diversos assumptes, el rei de Castella portà la seva neboda, l'esmentada infanta Blanca “fija del infante don Pedro, que avia a casar con el infante don Pedro primero, heredero en Portugal, desde esta doña Blanca compliese edat de doce años” (*Crónica de Don Alfonso el Onceno*. Ed. Francisco Cerdá y Rico, Madrid, 1787, cap. LXXXVI, p. 157).

15. “...deseando el bien y acrecentamiento de Doña Blanca, su prima, hija de la infanta Doña María de Aragón, procuró que se casase con el infante Don Pedro, hijo primogénito del rey Don Alonso de Portugal” (J. Zurita, *Anales de la Corona de Aragón*. Edición preparada por A. Canellas López, Zaragoza, 1967-1985, llibre VII, cap. VII).

16. Cf. *Crónica de Don Alonso el Onceno*, cap. LXXXVI: “...et levóla luego consigo para la criar fasta que fuese de edat en que podiese facer el casamiento”; J. Zurita, *Anales de la Corona de Aragón*, llib. VII, cap. VII: “Y el rey de Castilla se volvió para Agreda y la reina doña María se llevó consigo a doña Blanca para enviarla a Portugal”.

17. “...vos rogamos...que ayades ansia de retener e induzir la dita infanta [donna Maria, hermana nuestra] de romanir en la compania vuestra e de la dita madre vuestra e tia nuestra, ca tenemos que, en ninguna otra part, podria seer a mayor honra ni a mayor consolación suya. E si ella, de todo en todo, al queria fazer, rogamos vos que esto en ninguna manera non consintades...” (ACA, C, reg. 522, fol. 194 r.-v. 1329, novembre, 5). Per aquests anys, la infanta Maria era monja de Sijena, on ingressà el 1322, tres anys després de la mort del seu marit l'infant Pere, germà de Ferran IV de Castella. Es caracteritzà pel seu caràcter difícil i impulsiu. [J.E. Martínez Ferrando, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, p. 126. Moltes notícies sobre aquesta infanta es poden trobar a l'obra de R. Sáinz de la Maza, *El monasterio de Sijena. Catálogo de documentos del Archivo de la Corona de Aragón, I (1208-1348)*, Barcelona, 1994].

18. ACA, C, reg. 525, fols. 132 v.-133 r. (1331, setembre, 23). Aquesta infanta nasqué després d'haver-se produït la mort del seu pare, l'infant Pere, germà de Ferran IV de Castella.

Alfons el Benigne va enviar Bosom Eiximenis, jutge de la seva cort, com a ambaixador a les corts de Castella i de Portugal. Abans, però, va demanar a la infanta Maria que proporcionés a l'ambaixador la informació necessària¹⁹. Els principals punts que el missatger havia de tractar tant a l'una com a l'altra cort eren: reclamar les quantitats de diners que es devien a Maria, germana del Benigne i mare de Blanca, amb motiu d'haver estat casada amb un infant castellà i, sobretot, insistir que fos dut a terme el projectat matrimoni de la jove infanta Blanca. Bosom Eiximenis havia de recordar a Alfons XI de Castella que, en atenció al fet que el pare de Blanca hagués mort al seu servei, fes els possibles perquè el matrimoni amb l'infant portuguès es consumés. Així mateix, li havia de fer avinent que, a Tاراçona, on el rei de Castella havia acudit l'any 1329 amb motiu de la celebració del matrimoni entre la seva germana Elionor i Alfons el Benigne de Catalunya-Aragó, Alfons XI va prometre que faria tots els possibles per convertir la infanta Blanca en reina de Portugal. Finalment, l'ambaixador havia de demanar al sobirà de Castella que designés un cavaller que l'acompanyés per a tractar aquests afers amb el rei de Portugal on aniria a continuació²⁰.

Concretament, al rei de Portugal li havia d'insistir en les mateixes coses:

1. Que fossin pagades a la infanta Maria les quantitats que li eren degudes de temps passats, amb motiu del seu matrimoni amb l'infant Pere de Castella.

2. Que els 60.000 maravedís que l'esmentada infanta havia de rebre cada any del rei de Portugal li fossin lliurats en el lloc de Portugal més proper a Castella, per tal d'evitar despeses a la infanta.

3. Havia de dir al rei i a les reines de Portugal (Isabel i Maria, mare i muller, respectivament, d'Alfons IV, de part del rei i de la reina d'Aragó, que es duqués a terme el matrimoni entre la infanta Blanca i l'infant herefter, Pere²¹.

Aquest projectat matrimoni entre Blanca i l'infant Pere de Portugal, que hauria enfortit, sens dubte, les relacions entre ambdós reialmes, no arribà a realitzar-se, sembla que a causa de la salut precària de la infanta²².

Per acabar aquest apartat de les relacions de tipus familiar, direm que ens consta que, en alguna ocasió, el rei portuguès havia demanat un falcó

19. ACA, C, reg. 544, fol. 73 v. (1335, març, 1).

20. ACA, C, reg. 544, fols. 73 r.-74 r. (1335, març, 1).

21. ACA, C, reg. 544, fols. 75r.-76 r. (1335, març, 1).

22. Més tard, Pere I de Portugal es va casar amb Constança, filla de don Juan Manuel, repudiada per Alfons XI. Entre les dames que acompanyaven Constança hi havia la famosa Inés de Castro (J.E. Martínez Ferrando, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, I, p. 126).

al català. Els falcons eren uns ocells que, a l'Edat Mitjana (per herència del passat grec i oriental), es criaven amb la finalitat d'utilitzar-los per a caçar coloms, conills i altra caça menor. La cacera amb falcons fou practicada fonamentalment per la reialesa i per la noblesa i, per això, aquestes aus foren objecte de regal entre els reis i els nobles.

Doncs bé, el 23 de setembre de 1331, Alfons el Benigne s'excusa davant del portuguès de no haver-li pogut enviar el falcó "ballarin grueco maestro", que li demanava a la seva carta del 5 d'agost, ja que tots els falcons que li portaren de l'illa de Sardenya ja els havia regalats abans de rebre l'esmentada carta; però li comunica que, tan aviat com n'hi enviïn algun altre, li trametrà amb molt de gust²³.

2. RELACIONS POLÍTIQUES

Un dels fets més importants que cal ressenyar entre les relacions de caràcter polític que Alfons el Benigne sostingué amb el seu homònim de Portugal fou la renovació, en els anys 1328-1329, dels anomenats acords d'Agreda, signats uns vint-i-cinc anys endarrera, concretament el 9 d'agost de 1304, entre Ferran IV de Castella, Jaume II d'Aragó i Dionís de Portugal.

En què consistien aquests acords? A Agreda, el 9 d'agost de 1304, en presència del rei de Portugal i dels seus compromissaris, es resolgueren les diferències existents entre Aragó i Castella pel que feia al regne de Múrcia, i el rei de Castella ratificà al rei de Portugal la cessió de l'Algarve. Es posaren en llibertat els presoners de les parts. I els esmentats monarques es varen comprometre a ser amics de veritat, a no fer-se la guerra entre ells, ans al contrari, unir els esforços contra el perill sarraí. Si algun d'aquests reis alçava les armes contra qualsevol dels altres, la resta s'unirien contra seu. Si algun dels membres d'aquesta avinença actuava contra aquests acords, seria excomunicat²⁴. Curiosament, la ratificació dels acords d'Agreda seria efectuada pels fills de cadascun dels monarques que els havien signats per primera vegada, és a dir, per Alfons XI de Castella-Lleó, fill de Ferran IV, per Alfons el Benigne de Catalunya-Aragó, fill de Jaume II, i per Alfons IV de Portugal, fill del rei Dionís.

La ratificació d'aquests acords es va produir de la següent manera:

El 28 d'octubre de 1328, trobant-se Alfons XI de Castella a la ciutat de Medina del Campo, fou visitat per Gonçal Garcia, procurador d'Alfons el

23. ACA, C, reg. 525, fols. 132 v.-133 r. (1331, setembre, 23).

24. Sobre els acords d'Agreda del 9 d'agost de 1304, cf. J. Zurita, *Anales de la Corona de Aragón*, llib. V, cap. LXVI; Cf. també ACA, C, reg. 522, fols. 199 v.-200 v.

Benigne, el qual, actuant en nom d'aquest darrer monarca, es va comprometre a respectar els pactes d'Agreda i digué que retrià homenatge al rei de Castella i al rei de Portugal per tal de fer més ferma aquesta decisió. El rei de Castella acceptà la proposta del procurador del rei d'Aragó i ell, al seu torn, es comprometé també a acatar les avinences signades pel seu progenitor. Per a major fermaça, ambdós juraren sobre els Evangelis el compliment dels acords.

El rei catalano-aragonès aprovà totes les coses a les quals s'havia compromès el seu procurador Gonçal Garcia davant del rei de Castella²⁵.

Això succeïa, com hem dit, el 21 d'octubre de 1328; doncs bé, al començament de l'any següent²⁶, es varen trobar a Agreda Alfons XI de Castella i Alfons el Benigne d'Aragó. El rei castellà acompanyava la seva germana Elionor que anava a casar-se amb Alfons el Benigne i aquest, juntament amb els seus germans, els infants Pere i Ramon Berenguer i tota la cavalleria d'Aragó l'anaven a rebre²⁷. I a la repetida vila d'Agreda, a l'església de Sant Miquel, situada al Mercadal, els dos monarques varen revalidar els acords previs de Medina del Campo²⁸.

Les Corones de Castella i d'Aragó ja havien corroborat els pactes d'Agreda; faltava només la ratificació per part de la Corona portuguesa. Aquesta no es féu esperar. En efecte, uns quants mesos més tard, el 2 de novembre de 1329, essent Alfons el Benigne a València, va acudir a ell Lope Ferrández, conseller i "merino" major del rei de Portugal, el qual actuava com a procurador del seu senyor i, ratificant les postures dels reis de Castella i d'Aragó, ho jurà així sobre els Evangelis²⁹.

3. RELACIONS ECONÒMIQUES

Un dels motius de caràcter econòmic que va portar com a conseqüència una relació entre ambdós monarques homònims fou el fet que els súbdits de l'un i l'altre regne estiguessin en possessió de cartes de marca, la qual cosa demostra que es produïen molts atacs de vaixells catalans a vaixells

25. ACA, C, reg. 522, fols. 200 v.-203 v.

26. "el primero dia del mes de enero", segons el document (ACA, C, reg. 522, fol. 198 r.) i "un martes postrero de enero", segons Zurita (J. Zurita, *Anales de la Corona de Aragón*, libro VII, cap. VII).

27. J. Zurita, *Anales de la Corona de Aragón*, llib. VII, cap. VII. Cf. també J.E. Martínez Ferrando, *Els fills de Jaume II*, Barcelona, Ed. Aymà, 1950, p. 99.

28. ACA, C, reg. 522, fols. 198 r.-198 v.; J. Zurita, *Anales de la Corona de Aragón*, llib. VII, cap. VII. *Crónica de Alfonso el Onceno de este nombre de los reyes que regnarón en Castilla y en León*, parte primera, Madrid, 1787, cap. LXXXI. La Crònica situa aquests fets en el 1327. En realitat es produïren al final de l'any 1328. Cf. també R. Olivar Bertrand, *Bodas reales de Aragón con Castilla, Navarra y Portugal*, Barcelona, 1949, p. 98.

29. ACA, C, reg. 522, fol. 198 r.

lusitans i viceversa³⁰. El dret de marca era el que el govern d'una nació concedia a un dels seus súbdits, cosa que li permetia de confiscar els béns dels ciutadans d'un estat estranger, del qual aquell súbdit hagués sofert un greuge, no havent pogut obtenir la satisfacció que li era deguda per les vies judicials del país del seu adversari³¹. La marca es diferenciava del cors perquè aquest era el dret que el sobirà podia concedir en temps de guerra declarada a un o més dels seus vassalls, contra el d'una altra nació amb què estava en guerra; en canvi, el dret de represàlia o marca no es concedia més que en temps de pau per la reparació d'un greuge individual, després de la negació de justícia, sense arribar a hostilitats generals entre els estats als quals pertanyien ambdues parts. Veiem, doncs, com els reis tenien excel·lents relacions entre ells, malgrat haver concedit recíprocament cartes de marca o represàlia³².

I aquest era el cas que es donà també entre els reis catalano-aragonesos i portuguesos, com podrem comprovar tot seguit.

Les marques es caracteritzaven per ser uns processos molt llargs que generalment s'arrossegaven durant més d'un regnat. Així, per exemple, en temps del rei Dionís de Portugal, pare d'Alfons IV, l'almirall portuguès Manuel Pessanha³³ va prendre 120 gerres de vi a uns mercaders de València. Com que aquests mercaders no obtingueren justícia del dit almirall, varen recórrer al rei Jaume II de Catalunya-Aragó, el qual va demanar també justícia al rei Dionís i a l'almirall. En no obtenir-ho tampoc, concedí llicència o carta de marca als susdits mercaders per a poder prendre béns als homes de Portugal fins a obtenir l'import de les 120 gerres de vi amb les despeses corresponents. Una conseqüència a llarg termini d'aquesta carta de marca fou que, en els anys que ens ocupen i concretament el 1332, els mercaders catalano-aragonesos, en el port de València, varen fer presoner el mercader de Lisboa, Juan Pérez de Limpas, i li varen exigir una gran quantitat de diner per a redimir-se. Davant d'aquest fet, el mercader s'adreçà al rei de Portugal i aquest monarca, el 26 de febrer de l'esmentat any de 1332, va demanar al Benigne que ordenés que es fes justícia.

30. Cf. L. Adão de Fonseca, *Navegación y corso en el Mediterráneo occidental. Los portugueses en el siglo XV*, "Cuadernos de Trabajos de Historia", 8 (Pamplona, Universidad de Navarra, Facultad de Filosofía y Letras, 1978), p. 14.

31. R. de Mas Latrie, *Du droit de marque ou droit de représailles au Moyen Age*, Paris, 1885, p. 4. Cf. també R. de Albuquerque, *As represálias. Estudo de História do Direito português (seculos XV e XVI)*, Lisboa, 1972, 2 vols.

32. R. de Mas Latrie, *op. cit.*, pp. 5-6; Cf. Michel Mollat, *Essai d'orientation pour l'étude de la guerre de course et la piraterie (XIIIe e Xe)*, "Anuario de Estudios Medievales", 10 (1980), pp. 743-749.

33. Manuel Pessanha descendia de la família genovesa dels Pessagno (Cf. José Benedito de Almeida Pessanha, *Os almirantes Pessanhas e a sua descendência*, Porto, 1923).

Fou llavors que el Benigne s'informà de com havia succeït aquest fet i així ho comunicà al seu parent, és a dir, que els mercaders valencians no volien altra cosa que rescabalar-se a costa de Juan Pérez de Limpas d'aquelles 120 gerres de vi que, uns quants anys endarrera, havien estat preses pels portuguesos als súbdits de la Corona d'Aragó, a la qual cosa tenien dret en virtut de la carta de marca que posseïen. Alfons el Benigne manifestava al seu parent Alfons IV de Portugal que Juan Pérez de Limpas, en queixar-se de l'agressió que havia sofert, no havia dit tota la veritat, ja que no era cert que li haguessin fet cap dany personal ni que l'haguessin obligat a "fer avinença", sinó que fou el mateix Juan Pérez qui va pactar amb aquells mercaders perquè li tornessin allò que li havien pres. El sobirà de Catalunya-Aragó es queixava al rei de Portugal i li retreia que demanés que Juan Pérez fos rescabalat quan, a Portugal, en temps del rei Dionís, no s'havien volgut escoltar les peticions formulades per Jaume II³⁴.

Aportem, ara, un altre exemple, a l'inrevés de l'anterior. En aquest cas, els primers atacants foren els catalano-aragonesos: l'any 1333, el rei de Portugal i el govern municipal de Lisboa manifestaren llurs queixes a Alfons el Benigne pel fet que la nau del mercader de Lisboa, Francisco Pérez de Barçelos, que havia estat tramesa a Mallorca a fi de comprar altres mercaderies a l'illa, hagués estat atacada per unes galeres conduïdes per l'almirall catalano-aragonès, Francesc Carròs³⁵. Deien que els havia estat presa la nau amb tot el carregament. Una part del homes que hi anaven foren morts i l'altra part seriosament perjudicats. Davant d'aquesta reclamació, Alfons el Benigne recaptà tota la informació que li fou possible sobre el fet i manifestà, tant al rei de Portugal com al govern municipal de Lisboa que l'almirall catalano-aragonès no havia fet cap presoner sinó que havia demanat als de la nau que calessin la vela, segons se solia fer per "costum de mar"³⁶. Els de la nau no tan sols no volgueren calar la vela, sinó que presentaren batalla als de les galeres i fou en aquesta lluita que alguns homes de la nau varen morir i uns altres sofriren danys. Per això, el monarca catalano-aragonès considerava que, segons el "costum del mar", ni el capità ni els homes de les galeres no eren culpables. Malgrat tot, en atenció al vincle familiar i a la bona amistat entre les famílies reials catalana i portuguesa i volent complaure la petició d'Alfons IV de Portugal, el Benigne, el 30 de març de 1333, manava al portantveus de procurador en el regne de València per l'infant Pere, primogènit i procurador reial, que si acudien a la seva presència alguns portuguesos queixant-se de l'atac que havien

34. ACA, C, reg. 526, fols. 163 v.-164 v. (1332, febrer, 8).

35. Francesc Carròs fou almirall de la Corona catalano-aragonesa en temps de Jaume II.

36. L'ús de mar, observat des de molt antic, permetia a un estol de galeres de requerir a un altre vaixell de calar la vela i damnificar-lo si s'hi oposava.

sofert, els fos fet complement de justícia. La mateixa data, Alfons el Benigne feia saber aquesta decisió al rei de Portugal, a la reina Isabel i al govern municipal de Lisboa³⁷.

Encara podem donar compte d'un altre acte piràtic que donà lloc a una intensa correspondència entre tots dos monarques homònims i en el qual es produí la intervenció dels consellers de Barcelona, de l'una banda, i dels prohoms de Lisboa, de l'altra³⁸. L'any 1334, el rei de Portugal i els prohoms de Lisboa es queixaren a Alfons el Benigne del següent fet: a causa de la penúria de blat que hi havia a Portugal, el govern municipal de Lisboa havia tramès a l'illa de Sicília, i concretament als llocs de La Licata i Sciacca, deu i sis naus, respectivament, per tal de carregar-les de blat, però les sis naus de Sciacca, ja carregades, els foren preses per vuit galeres de catalans. Els mercaders portuguesos, en presència del capità de les galeres i del notari públic de l'illa, varen manifestar que aquelles naus eren del rei de Portugal i dels ciutadans de Lisboa, tot remarcant la bona amistat existent entre les famílies reials catalano-aragonesa i portuguesa; però el capità no escoltà aquelles raons, manà detenir els mercaders i patrons de les naus, i després els envià cap a Barcelona. Una vegada allí, els mercaders es varen queixar als oficials reials de la ciutat, però aquests no els varen voler fer justícia. El monarca portuguès lamentava que no s'hagués tingut en compte que els catalano-aragonesos en terres portugueses havien estat tractats favorablement; si més no, en aquell mateix any de 1334, alguns catalans capturats per genovesos en el mar foren deixats en llibertat per l'alcalde, jutges i prohoms de Lisboa. Per això, tant el rei portuguès com els prohoms de Lisboa demanaven al monarca catalano-aragonès que fossin restituïts els danys causats. I així fou: el 8 de juny de 1334, Alfons el Benigne manava als consellers de Barcelona que, atesa la bona amistat entre catalans i portuguesos, els restituïssin el blat confiscat o el seu valor amb interès i despeses. El Benigne hi afegia que, com que no volia defraudar el rei de Portugal, els obligava a complir aquesta ordre. Els demanava, però, que si tenien raons justes per no haver de fer aquesta restitució, que les hi exposessin i ell determinaria allò que fos de justícia³⁹.

Pocs dies després, el 22 de juny, els consellers de Barcelona escrivien a Alfons el Benigne i l'informaven del fet del qual es lamentaven els portu-

37. ACA, C, reg. 527, fols. 49 v.-50 v. (1333, març, 30).

38. Jaume Sobrequès Callicó ja donà notícia d'aquest fet en la comunicació titulada *Secuestro de naves portuguesas en Cataluña*, presentada al "Congreso Luso-Espanhol de Estudos Medievais", celebrat a Porto (Portugal), del 18 al 23 de juny de 1968. Inèdit. Un resum de la Comunicació va ser publicat al *Catálogo del Congreso*, pp. 227-228. Cf. també Luis Adão de Fonseca, *Navegación y corso en el Mediterráneo occidental. Los portugueses en el siglo XV*, cit., p. 14.

39. ACA, C, reg. 465, fol. 236 r.-v. (1334, juny, 8).

guesos. Com en el cas anterior, la versió dels fets era diferent segons la donava l'una o l'altra part. Els consellers de Barcelona deien que les sis coques carregades de blat havien estat apresades per Galceran Marquet⁴⁰, llavors capità de l'armada organitzada per la ciutat de Barcelona contra els genovesos; i, a causa de la gran carestia de cereal que patia la capital catalana, Galceran Marquet les portà a la platja de Barcelona, després de posar un home català a cada vaixell. Com que els barcelonins ignoraven qui era l'amo d'aquell blat, varen requerir als patrons i mercaders que ho declaressin per tal d'ajudar-los a vendre'l, buidar les coques i poder marxar de la platja de Barcelona amb l'import del blat. Els oferien dues possibilitats: l'una era que cadascun dels mercaders vengués la quantitat de cereal que portava; i l'altra, que fossin els consellers qui s'encarreguessin de vendre'l i després pagar-los a prorrata. Finalment, es designaren dues persones idònies, ciutadans de Barcelona, les quals s'ocuparen de vendre el blat i el pagaren als mercaders a prorrata, segons la quantitat de blat que cadascun d'ells portava. Així es féu constar en document públic. Una part de l'esmentat blat fou venut a 26 sous barcelonesos la quartera i l'altra part a 24 sous la quartera. Consta que de la venda d'aquest blat, els consellers encara tenien per pagar 2.318 lliures, 6 sous i 3 diners barcelonesos, que sembla que els mercaders no volgueren rebre. Aquesta suma fou posada a les mans dels clavis de la ciutat de Barcelona i els consellers estaven disposats a lliurar-la als prohoms de Lisboa o a la persona que ells designessin, a Barcelona o bé a Sevilla, sempre que el lliurament es fes a qui tenia els poders i amb l'època de pagament⁴¹. Després d'haver rebut aquesta informació per part dels consellers de Barcelona, Alfons el Benigne, el 4 de juliol de 1334, demanava a Alfons IV de Portugal que excusés els consellers de Barcelona, atesa la carestia de blat que hi havia a la ciutat⁴², ja que estaven disposats a satisfer els mercaders portuguesos. Ho aprofitava per agrair-li que hagués donat ordre de posar en llibertat els catalans captius de genovesos que

40. Cf. Marina Mitjà, *Galceran Marquet en la armada barcelonesa de 1330 a 1335*, "Divulgación Histórica de Barcelona", X, Ayuntamiento de Barcelona, 1959, pp. 77-82.

41. ACA, C, reg. 529, fols. 59 v.-60 v. (1334, juny, 22).

42. Volem recordar aquí que, per tal d'obtenir blat en temps de carestia, la ciutat de Barcelona feia ús d'un privilegi del qual gaudia, anomenat *vi vel gratia* (per la força o de bon grat), i que consistia a poder obligar qualsevol carregament de cereal que passés prop de la ciutat (tant per mar com per terra) a descarregar la mercaderia a Barcelona, sense tenir en compte la destinació que portava. Després es pagava el cereal al seu amo amb els corresponents regatejos. El privilegi *vi vel gratia* va ser concedit a la ciutat de Barcelona el 18 de gener de 1328, bé que, amb anterioritat a aquesta data, ja s'havien produït casos de pirateries barceloneses d'aquest tipus [Cf. J. Mutgé Vives, *La ciudad de Barcelona durante el reinado de Alfonso el Benigno (1327-1336)*, Madrid-Barcelona, CSIC, 1987, p. 76].

Ens consta que, el 23 de juny de 1333, els consellers de Barcelona ordenaven a Galceran Marquet, capità de l'armada de la ciutat, que amb l'esquadra barcelonina i tres galeres de Mallorca anés a Sicília a cercar blat i que, a més, s'apoderés de tots els vaixells que trobés carregats de cereal i els fes anar a descarregar a Barcelona (AHCB, Consell de Cent, Sèrie I: Llibre del Consell, 12, fol. 69 v.). Fou, segurament, a conseqüència d'aquesta ordre dels consellers, o d'alguna altra en el mateix sentit, que Galceran Marquet apresà els vaixells portuguesos que comentem.

varen anar a parar a Lisboa⁴³. A les autoritats municipals de Lisboa, Alfons el Benigne els presentava les mateixes excuses en nom dels consellers de Barcelona. I hi afegia que els havia manat que satisfessin els mercaders portuguesos en tots els danys i perjudicis. El veguer i tots altres oficials reials de Barcelona tenien, al seu torn, l'obligació de fer-los complir⁴⁴.

4. ALTRES QÜESTIONS

Per acabar aquesta comunicació, donarem notícia de diversos afers que portaren com a conseqüència una relació entre la monarquia portuguesa i la catalano-aragonesa.

a) *Exportació de cavalls*

No cal dir que els cavalls tingueren una gran importància a l'Edat Mitjana. Per això, en moltes ocasions, la seva exportació era prohibida. El fet que, entre 1291 i 1327, Jaume II concedís nombroses llicències especials d'exportació cap a Narbona, Perpinyà, Montpeller, Portugal, Cort Pontificia demostren que la treta de cavalls a la Corona d'Aragó era vedada⁴⁵.

La prohibició de treure cavalls de la Corona d'Aragó continuava, i ben rigorosament, amb Alfons el Benigne. Però aquest monarca va fer també algunes excepcions i, entre aquestes, s'hi compten personalitats portugueses. Així, per exemple, el 1r de juny de 1330, aquest rei manava al veguer de Girona i Besalú, al batlle de Figueres i a aquells qui a les fronteres vigilaven la sortida de coses vedades que, malgrat la prohibició existent, permetessin que l'abat del monestir portuguès de Sant Joan de Carancha, nunci del rei de Portugal, pogués treure de la Corona d'Aragó dos cavalls, un de pèl beix clar, marcat amb ferro a la crina i sellat en el front, i l'altre de pèl bru, i que permetessin que l'esmentat abat pogués transitar lliurement. La durada del permís d'extracció d'aquests cavalls no podia ser superior a un mes⁴⁶. El mateix succeïa l'11 d'agost de 1335. Ara l'autoritza-

43. ACA, C, reg. 529, fol. 59 r.-v. (1334, juliol, 4).

44. ACA, C, reg. 529, fol. 61 r. (1334, juliol, 4).

Una qüestió semblant a la que acabem de relatar és estudiada per C.H. Baquero Moreno, *Carta de D. Afonso V aos conselheiros de Barcelona sobre o apresamento d'um navio português*, "Revista de Ciências do Homem da Universidade de Lourenço Marques", I, serie A (1970), pp. 5-8.

45. Jean Regné, *Chevaux d'Espagne à Narbonne*, "Bulletin Philologique et Historique du Comité des Travaux Historiques" (Paris, 1938-1939), pp. 189-203. *Apud* Yves Renouard, *Un sujet de recherches: l'exportation de chevaux de la Péninsule Ibérique en France et en Angleterre*, "Homenaje a Jaime Vicens Vives", I, Universidad de Barcelona, 1965, p. 573, nota 18.

46. ACA, C, reg. 481, fol. 191 r.-v. (1330, juny, 1): "...non obstante inhiçione quacumque super hoc facta, possit de terra nostra extrahere seu extrahi facere duos equos, alterum de pilo bagio claro, signatum cum ferro in crine et scellatum in fronte, et alterum de pilo bruno...."

ció era concedida a Pere de Corbignyato, doctor en lleis i ambaixador del rei de Portugal. Tant aquest personatge com el seu nunci podien treure de la Corona quatre rossins, bé que els oficials reials havien de vigilar que, sota aquest permís, no es tragués un nombre més gran d'èquids. A més, havien de notificar als oficials del rei de Mallorca que l'ambaixador lusità treia aquests rossins de la Corona catalano-aragonesa comptant amb el beneplàcit reial⁴⁷. En aquests moments, la prohibició de treure èquids de la Corona era rigorosa. Per això, el 1r de desembre de 1331, el nostre monarca ordenava no tan sols als oficials i guardians de les fronteres de Catalunya sinó també als del rei de Mallorca que, malgrat l'esmentada prohibició, no possessin cap impediment a Gil Martín, tresorer de l'església de Braga i nunci del rei de Portugal, que amb un cavall i dos rossins es traslladava a la Cúria romana⁴⁸. I, quatre anys més endavant, la situació era la mateixa. Comprovem, així que, el 8 de setembre de 1335, Alfons el Benigne va haver d'intervenir a favor de fra Joan, abat del monestir d'Alcobaça, i dels seus acompanyants, els quals, amb cavalleries, acudien a la presència del Sant Pare per tractar de diferents afers del rei de Portugal i temien que, a causa de la prohibició existent de treure cavalls i rossins, els oficials reials catalano-aragonesos no els possessin algun obstacle⁴⁹.

b) Jueus

Sembla que, pel que fa als jueus, la política seguida per Alfons IV de Portugal era, en alguns aspectes, més rigorosa que la d'Alfons IV d'Aragó. Alfons IV de Portugal a les Corts de Santarem, del 1331, ja va prohibir els contractes d'"onzenas" entre cristians i jueus i acabaria interdint totalment l'usura el 1340⁵⁰. En canvi, Alfons IV d'Aragó, molt més tolerant, el 15 d'octubre de 1331, deia a l'arquebisbe de Braga, per tal que ho transmetés al rei de Portugal que, si els jueus de la Corona d'Aragó no podien ser prestadors amb interès, no hi podrien subsistir⁵¹.

47. ACA, C, reg. 489, fol. 150 v. (1335, agost, 11): "...non obstante inhbicione per nos inde facta in extrahendis de terra nostra, dictis quatuor roncinis, dicto ambaxiatori vel eius nunciis nullum impedimentum seu obstaculum apponatis... caventes attentius ne, pretextu huiusmodi mandati nostri, dictus ambaxiator seu eius nuncii plures roncinos a terra nostra extrahere valeant ullo modo".

48. ACA, C, reg. 484, fols. 61v.-62 r. (1331, desembre, 1): "...ipsum nuncium cum uno equo et duobus roncinis, familia et aliis equitaturis...transire, absque impedimento seu obstaculo aliquo permittatis, inhbicione aliqua...non obstante..."

49. ACA, C, reg. 489, fol. 172 v. (1335, setembre, 8).

50. María José Pimenta Ferro, *Os judeus em Portugal no século XIV*, Lisboa, 1970, p. 91.

51. ACA, C, reg. 525, fol. 97 r.-v. (1331, octubre, 15): "...los judfos no aurian vida sino diesen a logro en la manera que les es consentida antigament e ahún dudamos que se'n sigería danno, porque, por aventura los cristianos se farían logreros, si los judfos no prestavan a logro".

Alfons IV de Portugal fou el primer monarca portuguès que posà en pràctica la disposició del Concili del Laterà, del 1215, segons la qual els jueus s'havien de distingir dels cristians pel vestit o per qualsevol signe extern. Mentre que els seus predecessors en la Corona no varen fer cas de la disposició lateraniana, per la qual cosa varen rebre dures crítiques per part del clergat portuguès i de l'església romana, Alfons IV ordenà que els jueus portessin un senyal groc al capell⁵². A la Corona d'Aragó, els jueus també havien de portar un distintiu extern, consistent en una roda ("rulla"), vermella i groga. Per això, en aquest punt, interessa ressenyar la notícia referent a la llicència que Alfons el Benigne donà a Mosse Calutx, jueu de Portugal i domèstic de la reina Isabel, perquè, sense incórrer en pena, pogués circular per la Corona d'Aragó, juntament amb un deixeble seu, "absque carato sive rota", és a dir, prescindint de la senyal circular que portaven al vestit. El Benigne concedeix també a aquest jueu portuguès que no hagi de pagar res per a redempció de la seva persona i el fa franc i immune⁵³.

c) Les relíquies de Sant Vicenç

Finalment, donarem compte d'un afer que constituí un motiu més de relació entre els dos monarques homònims i contemporanis dels quals tractem. Aquest afer fou la reclamació, per part d'Alfons el Benigne a Alfons IV de Portugal, de les relíquies de Sant Vicenç, ardiaca del bisbe de Saragossa, Valeri, que fou martiritzat a València en temps de l'emperador Dioclecià i per ordre del governador Dacià. El martiri de Sant Vicenç fou exultat per Prudenci en el *Peristephanon*. La seva festa es celebra el 22 de gener⁵⁴. La petició de les relíquies es féu mitjançant l'ambaixador Bosom Eiximeniç, jutge de la cort del Benigne. El 1r de març de 1335, aquest ambaixador rebé les instruccions de l'ambaixada que havia de portar al rei de Portugal. Entre altres coses⁵⁵, de part del rei d'Aragó i de l'arquebisbe de Saragossa, i atesa la devoció envers Sant Vicenç, natural de la Corona d'Aragó, havia de demanar al rei de Portugal que li volgués lliurar el braç d'aquest sant, a fi de portar-lo a l'església de Sant Salvador de Saragossa

52. M.J. Pimenta Ferro, *Os judeus em Portugal no seculo XIV*, pp. 60-61.

53. ACA, C, reg. 481, fol. 289 r.-v. (1333, gener, 13).

54. Cf., entre altres, *Acta Sanctorum*, collegit Ioannes Bollandus, Ianuarii, II, Antuerpie, 1643; E. Florez, *España Sagrada*, vol. VIII, Madrid, 1860, pp. 185-194; *Bibliotheca Hagiographica Latina. Antiquae et Mediae Aetatis*. Ediderunt Socii Bollandiani, vol. 2, Bruselas, 1901, pp. 1249-1250; A. Fábrega, *Passionario Hispanico, s. VII-XI*, Madrid-Barcelona, 1953, pp. 92-107.

55. En aquesta ambaixada es va tractar també del casament de la infanta Blanca, neboda d'Alfons el Benigne, amb el fill del rei de Portugal, tal com ja ho hem ressenyat en el lloc corresponent d'aquesta comunicació.

on eren coronats els monarques catalano-aragonesos. Si el rei de Portugal accedia a donar als catalano-aragonesos les relíquies de Sant Vicenç “fará muyt grande plaçer al senyor rey e el dito arcebispo tener gelo ha en gracia e en mercé e el rey ganará de Dios e del dito santo muyt gran mercet porque aurá part en las oraciones, almosnas e romerías e otras buenas obras de piedat que se farán en la dita ecclesia de Sant Salvador por devoción e reverencia del dito santo”⁵⁶.

Com havien anat a parar a Portugal les relíquies de Sant Vicenç? El cos del Sant romangué a València fins que pujà al tron de Còrdova el califa Abd al-Rahman I, entre el 755 i el 788. Intentant els cristians de València assegurar les relíquies de Sant Vicenç, les varen treure de la ciutat i les portaren a Portugal, a la regió de l'Algarve, al promontori situat a l'anomenat *Cabo San Vicente*, on edificaren una petita església que es mantingué allí fins que uns moros mataren els vells i deixaren els joves⁵⁷. Les cròniques portugueses concorden en relatar aquests fets. A la història d'Alfons I de Portugal, llegim que en la victòria que aquest monarca obtingué contra cinc reis moros l'any 1139, varen ser fets presoners alguns cristians que descendien d'aquells qui vivien a l'Algarve amb el cos de Sant Vicenç, els quals en demanar la llibertat pel fet de ser cristians, varen manifestar que eren oriünds de València, des d'on, per temor d'Abd al-Rahman, varen sortir amb el cos del màrtir i arribaren a l'Algarve. Després, el cos del sant fou traslladat a Lisboa, prop del temple de les Santes Justa i Rufina, en el lloc anomenat *Puerta de San Vicente*⁵⁸.

56. ACA, C, reg. 544, fols. 75 v.-76 r. (1335, març, 1).

57. *Crónica del moro Rasis*. Edición de D. Catalán y M.S. de Andrés, Madrid, 1975, cap. CLX; *Acta Sanctorum*, vol. cit. p. 407; E. Flórez, *España Sagrada*, vol. VIII, pp. 187-188.

58. *Portugaliae Monumenta Historica, Scriptores*, I, Olisipone, 1856 (Kraus Reprint, Nendeln, 1967, pp. 95 ss.); E. Florez, *España Sagrada*, VIII, pp. 188-189.